

ἀξιώματα, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ἀρετῆς μὲ ἀφελήριαν τὴν ἔμφυτον τάσιν τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα καὶ τὸ ἐπίσης φυσικὸν γεγονὸς τῆς ὁμαδικῆς ὑπάρξεως. Αὕτη ὁμως ἡ ἔμφυτος τάσις τοῦ ἀτόμου πρὸς ὠφελιμότητα κρύβει μέσα της τὴν ἀντίφασιν τοῦ ντετερμινισμοῦ-ιντετερμινισμοῦ, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπορρέει μετ' ἀναγκαιότητος ἀπὸ τὴν εἰς τὴν Δημιουργίαν φύσει ἐνυπάρχουσαν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, αὕτη ἡ τάσις τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα, παρ' ὅλο πὺν εἶναι ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀπόψεως καταναγκασμὸς καὶ ἀναπόφευκτος ἀκολουθία, υἱοθετεῖται ὁμως ἀφ' ἑτέρου καὶ ὡς σκοπός, τὸν ὁποῖον ἀποδέχεται καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἄτομον. Καὶ ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ φυσικὴ αὕτη ροπὴ γίνεαι συνειδητὸς σκοπός, ἐξυπονοεῖ ὁμοίως καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐλευθερίας βουλήσεως (μὴ ἀναγκαιότητος).

Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος παντοῦ καὶ πάντοτε εὐρίσκειται ἐνώπιον τῆς ἰδίας ἀντιφάσεως, ἡ λύσις τῆς ὁποίας θὰ τοῦ ἐπέτρεπε τὴν λύσιν οἰουδήποτε προβλήματος.

Ἄλλ' ἡ ἀντίφασις αὕτη εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἄλυτον πρόβλημα.

Πῶς νὰ ἐξηγηθῆ ὅτι διαδοχικῶς καὶ κατὰ τρόπον τόσον πολὺ φυσικὸν ὅλοι μας δεχόμεθα καὶ ἀρνούμεθα τὸ ἴδιο πράγμα. Δεχόμεθα τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει ἄνευ αἰτίας καὶ συγχρόνως ὅτι πολλὰ πράγματα ἢ ὅλα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν ἄνευ αἰτίας.

Κατὰ φαντασίαν καὶ ὅπως τύχει διαχωρίζομεν τὴν μίαν ἔννοιαν ἀπὸ τὴν ἄλλην καὶ μεταθέτομεν, ἀναλόγως μὲ τὰς ἐκάστητε ἰδιοτροπίας μας, τὴν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀψύψεων ὀροθετικὴν γραμμὴν.

Ποῦ τελειώνει ἡ ἀναγκαιότης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ ποῦ ἀρχίζει τὸ αὐτεξούσιον ; Δὲν ὑπάρχουν φυσικὰ ὀρόσημα, ἰσχύοντα ὑποχρεωτικῶς δι' ὅλους μας καὶ εἶναι ἀδιανόητον νὰ ὑπάρχουν ὀρόσημα μεταξὺ δύο ἐννοιῶν ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικῶν, πὺν ἡ κάθε μιὰ δὲν νοεῖται παρὰ ὡς ἀρνήσις τῆς ἄλλης.

Παρὰ τὸ φαινομενικῶς ἀδιανόητον τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τὴν ἔλλειψιν οἰασδήποτε συνοριακῆς γραμμῆς, ἡ συνύπαρξις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητον πραγματικότητα διὰ κάθε ἀνθρώπινον πλάσμα καὶ αὐτὸ τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονὸς, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τῆ ἀληθείᾳ οὐδεὶς ἡμπορεῖ νὰ ξεφύγη, εἶναι ἐκεῖνο πὺν δικαιολογεῖ τὴν προσφυγὴν μας εἰς τὴν ὑπερβατικὴν εἰκόνα, διὰ τὸ δισυμπόστατον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (Kant).

Ὅπως ὅλαι αἱ δοξασίαι καὶ ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ εἶναι ἓνα κρᾶμα ἀναγκαιότητος καὶ αὐτεξουσίου—ντετερμινισμοῦ καὶ ἰντετερμινισμοῦ—θετικοῦ καὶ ἀρνητικοῦ πρωτογενοῦς στοιχείου.

Ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ εὐδαιμονία ἐνὸς ἐκάστου, ἢ συνένωσις ὄλων τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων εἰς μίαν οἰκογένειαν καὶ τὸ «ἐπὶ γῆς Εἰρήνη» εἶναι ἀλληλένδετα, ἐξηρητημένα ἀπὸ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ὑποκρύπτεται ἡ ἀντίφασις τοῦ εἰμαρμένου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργικότητος, τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἀντιφατικῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπροσδιορίστου.

Ἡ εἰρήνευσις τῶν λαῶν καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις πρὸς μίαν ὁμοειδῆ παγκόσμιον κοινότητα καὶ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ εἶναι ἐξηρητημένη ἀπὸ ἀναγκαίας συναρτήσεις πολλῶν φυσικῶν παραγόντων. Ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν ἀλυσσιδωτὴν συνοχὴν τῶν αἰτίων, πού ἐν τῷ συνόλῳ συνθέτουν τὴν εἰκόνα τοῦ ντετερμινισμοῦ (τοῦ εἰμαρμένου), ἐμφιλοχωρεῖ κατὰ τρόπον ἀδιανόητον καὶ μυστηριώδη καὶ ὅμως ἐντελῶς ἀβίαστον καὶ φυσικὸν καὶ ὁ ρόλος τῆς ἐλευθέρως μας βουλήσεως.

Οἱ ἄνθρωποι οὕτως ἢ ἄλλως ἐξ ἀνωτέρας βίας δεχόμεθα καὶ τὰ δύο.

Τὸ ἀναπόφευκτον εἰμαρμένον, πού εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, μὲ τὸ νόμο τῆς ἀνάγκης, μόνον ἐπιπολαίως καὶ διὰ μίαν στιγμὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπορριφθῇ. Οἰαδήποτε ἀπόπειρα ὀλοσχεροῦς ἀρνήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος φαίνεται ρητῶς ἀποτυγχάνουσα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀντίθετος ἀπόπειρα.

Ἐκεῖνο πού δὲν πρόκειται νὰ βρεθῇ ποτὲ εἶναι τὸ σύνορον πού χωρίζει τὴν μίαν ἔννοιαν ἀπὸ τὴν ἄλλην, τὴν ἀπροσδιοριστίαν ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα, διότι ἡ ἀντιφατικὴ φύσις τοῦ προβλήματος ἀποκλείει τὴν ὑπαρξιν οἰασδῆποσε συνοριακῆς γραμμῆς.

Παρὰ ταῦτα ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι: ὁ συμβιβασμὸς καὶ τῶν δύο αὐτῶν, τὸ δὲ ἐκάστοτε κατὰ συνθήκην σύνορον, μετακινούμενον ἀδιακόπως πρὸς τὰ ἐδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ κατὰ μῆκος τῆς «κλίμακος», ἐξηγεῖ τὰς ἀτέρμονας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων φιλοσοφικὰς ἔριδας καὶ ἀντιφάσεις, ἐξηγεῖ καὶ τὴν «Γνώσιν» καὶ τὸν «Ἀγνωστικισμόν».

Οὕτω συμβαίνει, πολλοὶ ὄπαδοὶ τοῦ λεγομένου ἱστορικοῦ ματεριαλισμοῦ, διαφημιζόμενοι μὲ αὐταρέσκειαν ὡς ζηλωταὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, τῆς αἰτιοκρατικῆς συλλογιστικῆς μεθόδου, νὰ ὑπερακοντίζουν τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος (δεχόμενοι πρὸς στιγμὴν ἀπεριόριστον δημιουργικὴν ἐλευθερίαν καὶ νὰ εὐρίσκονται οὕτω εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φυσικὴν βίαισιν τοῦ ἐπιστημονισμοῦ καὶ τοῦ ὕλισμοῦ, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μηχανικὴν αἰτιότητα) διὰ μιᾶς ὑποτιθεμένης κολοσσιαίας συμβολῆς ἐκείνων πού ἐμφανίζονται ὡς δημιουργοὶ τῆς ἱστορίας.

Πάντοτε ὅμως μέσα εἰς τὴν ἐλευθέρῃ προσωπικῇ δημιουργίᾳ μπερδεύεται ἀσυναίσθητως καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον, ἀφοῦ ὅπωςδῆποτε δὲν γίνεται δεκτὴ ὡς ἀπεριόριστος ἢ δημιουργικὴ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου,

καὶ ἔτσι ἀνακατεύεται πάντοτε ὁ ὕλισμὸς μετὰ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἢ μηχανικὴ αἰτιότης μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, τὸ θετικὸν μετὰ τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου πάντοτε ἠνωμένα.

Ὅταν ὑμνοῦμεν καὶ ὑπερυμνοῦμεν πρόσωπα καὶ θεοποιουμένους ἥρωας, ὅταν χλευάζωμεν τοὺς ἀτυχεῖς, καταλογίζωμεν εὐθύναν καὶ ψέγωμεν τοὺς ἁμαρτάνοντας, μπερδεύουμε τὴ σκέψιν μας μέσα στὴν ἀντίφασιν καὶ περιερχόμεθα εἰς ἀδιέξοδον ἀδυνατοῦντες νὰ διαχωρίσουμε τὰς ἐννοίας τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ ματεριαλισμοῦ.

Αὕτῃ καὶ μόνῃ δὲ τῇ θεοποίησιν ἑνὸς ἥρωος ἀποτελεῖ μίαν συγκεκριμένην ἀρνησιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, μίαν ἀλληγορικὴν ἀπόρριψιν τοῦ βάρους αὐτοῦ τῶν ὕλιστικῶν θεωριῶν, πρᾶγμα πού εἶναι ἕξ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀκατόρθωτον.

Πῶς θὰ ἀρνηθῆτε τὸ θετικόν, ὅταν δέχεσθε τὸ ἀρνητικόν καὶ ἀφοῦ μέσα ἀπὸ τὸ δεύτερον ἀναπηδᾷ τὸ πρῶτον ;

Ἡ συνένωσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς μίαν οἰκογένειαν, ἂν καὶ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ὡς μόνῃ λύσις, ἂν καὶ προδικάζεται ἀπὸ τὴν αἰτιοκρατικὴν συλλογιστικὴν ὁδὸν ὡς ἀναπόφευκτον καὶ μοιραῖον ἀποτέλεσμα, παρὰ ταῦτα τὸ μεγάλο αὐτὸ ἰδεῶδες δὲν φαίνεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας πραγματοποιήσιμον, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν θελήσῃ τις, διότι ὁ ρόλος τῆς «ἐλευθέρας βουλήσεως» τοῦ καθ' ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι πολὺ περιορισμένος καὶ παντοῦ καὶ πάντοτε εὐρίσκειται ἀντιμέτωπος ἑνὸς πανισχύρου ντετερμινισμοῦ.

Ἡ τοῦ καθενὸς μας δημιουργικὴ ἱκανότης καὶ ἂν δὲν εἶναι πλάνη! (πού δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι μόνον τὸ "να ἡμισυ τοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος πλάνη χωρὶς νὰ εἶναι καὶ τὸ ἄλλο), αὕτῃ τῇ βαθεΐᾳ, καὶ ἔμφυτος πεποίθησις πού ἔχουμε περὶ τῆς ἐλευθέρας μας θελήσεως, ἢ δημιουργικῆς μας ἱκανότης εἶναι ὅπωςδῆποτε μερικὴ καὶ ὄχι ἀπεριόριστος.

Τὸ μεγάλο ἰδεῶδες τῆς ἐνώσεως ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τῆς παγκοσμίου ἀγάπης καὶ εἰρηνεύσεως δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἔργον ἀποκλειστικῶς μιᾶς (ἀτομικῆς) ἐλευθέρας βουλήσεως. Φαίνεται σὰν νὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναμείνουμε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἀλλὰ τότε ὑπαναχωροῦμεν πρὸ ἑνὸς ἀκαταβλήτου ντετερμινισμοῦ, πρὸ τῆς κυριαρχίας τῶν προὑπαρχόντων αἰτίων.

Ἔτσι ὁ ἀνθρώπος εἰς ὅλα του τὰ ζητήματα παραπαίει ἀπὸ τὴ μίαν ἔννοιαν στὴν ἄλλη, δέσμιος τῆς ἀντιφάσεως, ἀφοῦ ἀντίφασιν εἶναι ὅλη ἢ ζωὴ του, ὅλη του ἢ προσωπικότης καὶ ἀφοῦ μέσα σὲ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση, τὸ θετικόν καὶ τὸ ἀρνητικόν, ὅπωςδῆποτε καὶ ἂν τὸ πάρουμε, εἶναι πάντα κρυμμένο καὶ τὸ ἄλλο.

Διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς θεωρίας τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, εἶναι ἐκ-

τὸς συζητήσεως ὅτι μέσα εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ εἰς τὸ σύνολον καὶ διὰ τῆς ὁμάδος ἢ διὰ τοῦ συνόλου εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν πάντοτε καὶ ἀσφαλῶς διὰ τοῦ συνόλου, ἡμιασφαλῶς καὶ προσκαίρως διὰ μέσου τῆς ὁμάδος, τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ὠφελιμότητα.

Βεβαίως δυνάμεθα πρὸς στιγμὴν νὰ προσπορισθῶμεν ἀτομικὰ ὀφέλη ἀντιτιθέμενοι κατὰ ἓνα οἷονδήποτε τρόπον πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ πρὸς τὸ σύνολον, παραβαίνοντες π. χ. τὰς διατάξεις τῆς ἰσχυούσης γενικῆς νομοθεσίας. Εἶναι ἢ μὴ ἠθικὴ ὁδός, μία ὁδὸς ἐπισφαλῆς, ὡς θέτουσα ἐν κινδύνῳ, ὡς ὑπονομεύουσα τὸν ὁμαδικὸν βίον, τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν καὶ παρασύρουσα εἰς τὸ τέλος μὲ τὴν διάλυσιν τῆς ὁμάδος καὶ τὴν ἀμοιβαίαν σύγκρουσιν τῶν ἀτόμων ἢ τῶν ὁμάδων εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὸ ἄτομον.

Ἐὰν ἓνα μέλος μιᾶς ὁμάδος ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ διαπράττει φόνους, κλοπὰς, συκοφαντίας, ἀθετήσεις ὑποσχέσεων εἰς βάρος τῶν μελῶν τῆς ἰδίας ὁμάδος, διὰ νὰ προσπορίζεται ἀτομικὰ ὀφέλη, τὸ αὐτὸ θὰ ἴσχυε καὶ δι' οἷονδήποτε ἄλλο μέλος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ εἷς θὰ ἐκλεπτεν ἐλευθέρως τὸν ἄλλον, θὰ ἐφόνευσεν τὸν ἄλλον, θὰ ἐξηπάτα τὸν ἄλλον κλπ. κλπ. μὲ ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη διάλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, τὸ χάος καὶ τὴν ὀλικὴν καταστροφὴν.

Ποῦ εἶναι τὰ ὀφέλη, ποῦ ἐνόμισε ὅτι δύναται νὰ προσπορισθῇ τὸ ἄτομον, ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, πρὸς τὴν λεγομένην ἠθικὴν νομοθεσίαν τὴν διέπουσαν τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν μελῶν ἐκάστης μικρᾶς ἢ μεγάλης ὁμάδος ἢ καὶ τῶν ὁμάδων μελῶν ἑνὸς συνόλου ;

«Πρᾶττε κατὰ τρόπον, λέγει ὁ Kant, ὥστε οἱ ἀρχές τῶν πράξεών σου νὰ ἠμποροῦν μὲ τὴ θέλησί σου νὰ ὑψωθοῦν εἰς Παγκόσμια Ἠθικὴ Νομοθεσία».

Παγκοσμία, λοιπόν, ἔνωσις καὶ μόνον στὴν ἀνάγκη, ὅταν αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν, ὁμαδικὴ ἔνωσις καὶ ἀρχὴ ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος.

Αὕτῃ δὲ ἡ τελευταία (ἐν μέρει ἀναπόφευκτος) ἀρχὴ τῆς ὁμαδικότητος, τοῦ ὁμαδικοῦ συμφέροντος ἐξηγεῖ καὶ τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον «τῆς πάλης τῶν τάξεων» ποῦ ὑποκρύπτεται κάτω ἀπὸ τὴς ποικιλώνυμες κοινωνικὰς ὀργανώσεις. (Κολλεκτιβισμοὶ - Σωματεῖα - Σύλλογοι - Κοινοπραξίαι - Συντεχνίαι - Λέσχαι - Ἐταιρεῖαι - Τράστ κλπ. κλπ.) ὅπως ὁμοίως ὑποκρύπτεται καὶ κάτω ἀπὸ τὴς ἔννοιες τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικοφροσύνης τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Κράτους, ποῦ εἶναι ὁμάδες πολὺ περισσότερον αὐτοκέφαλοι παρὰ αἱ πρῶται.

Ἡ ἔννοια, λοιπόν, αὕτη τοῦ ὀργανωμένου ὁμαδικοῦ συμφέροντος εἶναι μία ἔννοια ἐρμαφρόδιτος, καὶ ἠθικὴ καὶ ἀνήθικος,

καὶ συχνὰ ἀποδεικνύεται ἀπατηλή, ὡς μὴ ἄγουσα ἀσφαλῶς εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, ὡς μὴ ὀδηγοῦσα πάντοτε εἰς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν εὐτυχίαν.

Εἰς τὰς περιπτώσεις δηλ. ὅπου ἡ ἀρχὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, π.χ. ἡ ὑπερεθνικὴ ἰδέα μιᾶς παγκοσμίου κοινωνίας δὲν εἶναι προσιτὴ ἐξ οἴουδῆποτε λόγου, υἱοθετοῦμεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀρχὴν τῆς ὀμαδικῆς ὠφελιμότητος, ἣτις, ἂν καὶ εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἴσως ὀλιγότερον ἐπωφελής, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς, γίνεται ὡς τόσον ἀποδεκτὴ καὶ ἀνακηρύσσεται ὡς ἠθικὴ ἀρχή.

Μένει, λοιπόν, νὰ βροῦμε ὄχι μόνον ποία ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, πρᾶγμα ὄχι τόσον εὐκόλο, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως πολλῶν δισταμένων ἀπόψεων, ἀλλὰ καὶ πότε εἶναι προσιτὴ ἡ ἀρχὴ καὶ πότε ὄχι.

Ἀναζητώντας ὅμως ὅλα αὐτά, δὲν κάνουμε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ κρούβουμε κάτω ἀπὸ ἀλληγορικὰς ἐκφράσεις τὸ ἴδιο πάντοτε αἴτημα, τὸ μητρικὸν πρόβλημα τῆς Ἀληθείας, πού ἡμπορεῖ νὰ συνοψισθῇ εἰς δύο μόνον λέξεις, εἰς τὸ πρόβλημα «ντετερμινισμοῦ-ιντετερμινισμοῦ»,

Κατὰ τοὺς ὠφελιμιστάς, κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ἡ ἀσφαλεστέρα ὁδὸς διὰ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν εὐτυχίαν εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς λεγομένης γενικῆς ὠφελιμότητος, πού ἀφορᾷ ὄχι εἰς μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ὀμάδα, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον.

Πόσον ὅμως ἀποκαρδιωτικὴ θὰ φανῇ ἡ διαπίστωσις ὅτι ὑπάρχουν ὡς πρὸς τὸν ὀρισμὸν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς πολλαὶ ἀντιμαχόμεναι γνώμαι, ὅποτε πρὸ μιᾶς τόσον μεγάλης ποικιλίας ἀπόψεων θὰ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι ἀνύπαρκτος καὶ οὐτοπιστικὴ.

Ἀναζητώντας τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος ἐμπίπτομεν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς Ἀληθείας, εἰς τὸ πρωτοφανὲς πρόβλημα τῆς ἀντιφάσεως αἰτιότητος καὶ ἐλευθερίας βουλήσεως.

Ἄν καὶ ἡ προσφυγὴ ἐπὶ τούτοις εἰς τὴν γνώμην τῆς πλειοψηφίας ἀποτελεῖ ἴσως τὴν μόνην διέξοδον, ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν μᾶς ἐξασφαλίζει ἔναντι τῆς ζητουμένης ἀληθείας. Ἡ ὁδὸς τῆς πλειοψηφίας ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἀληθείας ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν πρακτικὴν λύσιν, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε εἶναι διέξοδος ἀπελπισίας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, «ἀρχὴ γενικῆς ὠφελιμότητος» σημαίνει προσανατολισμὸν ὄλων τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὀμάδων πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς παγκοσμιοῦς, σημαίνει ὑποταγὴν εἰς μίαν γενικὴν νομοθεσίαν, σημαίνει νὰ τείνωμεν καὶ νὰ προσβλέπωμεν πάντοτε (ἀλλὰ χωρὶς ποτὲ νὰ φθάνωμεν) πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πλήρους ἐνότητος ἀτόμου καὶ συνόλου.

Τὸ μεγάλο αὐτὸ ἰδανικὸν τῆς ἐνότητος, τῆς πλήρους ταυτότητος ἀτόμου καὶ συνόλου, ποὺ συμπίπτει μὲ τὸν μεγαλύτερον βαθμὸν ἀλτροουϊσμοῦ (αὐτοθυσία), δύναται σχηματικῶς νὰ παρασταθῇ μὲ τὸ ἓνα ἄκρον μιᾶς κλίμακος μὲ ἀπείρους διαβαθμίσεις, τῆς ὁποίας τὸ ἄλλο ἄκρον συμπίπτει μὲ τὸν στυγνὸν ἀτομισμὸν, μὲ τὴν ιδέαν τοῦ καθαροῦ, τοῦ ἀσυγκέραστου ἔγωϊσμοῦ.

Στυγνὸς ἀτομισμὸς ἀπ' ἐνός, ἄκρατος ἀλτροουϊσμὸς ἀπ' ἑτέρου.

Τὸ ἓνα ἄκρον εἶναι τὸ ἔγκλημα ποὺ γίνεται πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἰδίας μας ἀτομικότητος, τὸ ἄλλο ἢ αὐταπάρνησις, ἢ αὐτοθυσία ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ συνόλου.

Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τῆς ἐνότητος τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον, ἢ πλήρους ταυτότητος ἀτόμου καὶ συνόλου ἰσοδυναμεῖ μὲ ἄρνησιν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς. Ποῦ βρίσκεται τότε ἐν σχέσει μὲ τὰ δύο αὐτὰ ἄκρα ἡ λεγομένη ἀρχὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος ; Ποῦ θὰ βαθμοθετηθῇ, διὰ νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ λεγομένη κοινωνικὴ δικαιοσύνη ; Ποῖα ἀπ' ὅλες τὶς ἄπειρες βαθμίδες τῆς κλίμακος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς λέξεις «ἀρετὴ καὶ ἠθικὴ» καὶ εἰς τὴν ιδέαν τῆς ὑπεριότητος ἀγαθότητος ;

Συνήθως ἡ ἀρετὴ τοποθετεῖται κάπου μεταξὺ τοῦ ἐνός ἄκρου καὶ τῆς μεσότητος τῆς κλίμακος, ἀναλόγως καὶ ἄλλοτε ἄλλως, μὲ ἀποτέλεσμα μίαν μεγάλην ποικιλίαν ἀπόψεων.

Τὸ αὐτὸ ἀτυχῶς ἰσχύει καὶ δι' οἵανδήποτε ἄλλην ἠθικὴν ἀρχήν, ὅπως εἶναι ἡ λεγομένη ἀρχὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος.

Πῶς, λοιπόν, νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτήν, ὅταν ὅλοι προηγουμένως δὲν συμφωνήσωμεν περὶ τοῦ ὅρισμοῦ τῆς ;

Πῶς νὰ υἱοθετήσωμεν μίαν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν καὶ τὴν ὁποίαν οἱ διάφοροι ἄνθρωποι θὰ ἠδύναντο νὰ παραστήσουν μὲ μίαν ἀπειρίαν ἀποχρώσεων ; Πῶς νὰ γίνῃ, ὅταν ἀκόμη ἡ ὁδὸς τῆς πλειοψηφίας δὲν μᾶς ἐξασφαλίσῃ ἔναντι τῆς ζητουμένης αὐθεντικῆς ἀρχῆς καὶ ἀκόμη ὅταν ἡ ὁδὸς αὐτὴ δὲν φαίνεται πάντοτε πρακτικῶς ἐφαρμόσιμος ;

Ἐπειτα πῶς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον θὰ σταθμίσωμεν ἐπακριβῶς τὰς περιστάσεις, διὰ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ὁδὸς τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος δὲν εἶναι προσιτὴ καὶ νὰ προσχωρήσωμεν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν δευτέραν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος, τὴν ὁποίαν ὅλοι μας τόσον πολὺ συχνὰ ἀποδεχόμεθα ὡς ἠθικὴν ἀρχὴν κατὰ ἓνα τρόπον ἐντελῶς φυσικὸν καὶ ἀβίαστον ;

Πῶς νὰ ἐξηγηθῇ ὅτι ἀναγνωρίζομεν ἠθικὸν ἔρρισμα εἰς τὴν προτίμησιν ποὺ παρέχομεν βοηθοῦντες πρῶτον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μας ἢ τοὺς φίλους μας ἢ τοὺς ὁμοπάτριδας ἢ ὁμοφύλους καὶ ὁμοεθνεῖς, ὅταν δὲν μᾶς εἶναι δυνατόν(1) νὰ παράσχωμεν τὴν ἰδίαν βοήθειαν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων προκρίνοντες καὶ χειροκροτοῦντες οὕτω τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικότητος, τὴν ἀρ-

χὴν τοῦ ὁμαδικοῦ συμφέροντος; Ὄταν τὸ μέγα ἰδεῶδες τῆς παγκοσμίου κοινότητος δὲν μᾶς φαίνεται εἰς τὴν παροῦσαν στιγμὴν πραγματοποιήσιμον, ἀντ' αὐτοῦ υἰοθετοῦμεν τὸ ἰδεῶδες μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ὁμάδος καὶ τὸ δεύτερον αὐτὸ ἰδεῶδες ἔξ ἀνάγκης ἐκπροσωπεῖ τὴν ἠθικὴν μας, ἀντιφάσκοντες οὕτω πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος.

Τί νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἠθικὸν νὰ ἐγκρίνωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος, ὅταν δὲν μᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ υἰοθετήσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος; Ὄταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ περισσότερο ὠφέλιμον, συγκατατιθέμεθα φυσικὰ μὲ τὸ ἀμέσως ὀλιγώτερον ὠφέλιμον.

Πρὸ ἑνὸς μεγάλου κινδύνου τυχὸν εὕρισκόμενοι καὶ ἐφ' ὅσον μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ δώσωμεν τὴν ἰδίαν βοήθειαν εἰς ὅλους, εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἠθικὸν νὰ δώσωμεν προτεραιότητα εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μας, εἰς τοὺς προσφιλεῖς μας;

Φαίνεται ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς, ὅταν συναντήσῃ ἐμπόδια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, λοξοδρομεῖ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ὁμαδικῆς, τιθεμένη κάτω ἀπὸ μίαν μεγάλην ἢ μικρὰν ὁμάδα.

Ἄκόμα ἓνα ἐρώτημα. Ποῖα εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἱκανὰ νὰ χαρακτηρίσουν μίαν ιδέαν ὡς φρούδην διὰ τὸ παρὸν ἢ ὡς πραγματοποιήσιμον;

Ὄταν ἐπικαλούμεθα τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐμπίπτομεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ντετερμινισμοῦ (Φαταλισμὸς) ἐνῶ ἀντιθέτως, ὅταν ὑπερβάλλουμε τὴ θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ὑποτιθεμένη κολοσιαία συμβολὴ τῆς προσωπικότητος.

Χιλιάκις καθ' ἕκαστον οἱ ἄνθρωποι ὁμιλοῦμεν ὡσὰν ὅλα νὰ ἦσαν ἐξηρητημένα ἀπὸ τὴν βούλησιν μας καὶ ἄλλοτε ἀντιθέτως, ὡσὰν ὅλα νὰ ἦσαν κάτω ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ πεπωμένου, μὴ δυνάμενοι κατ' οὐδένα τρόπον νὰ διαχωρίσωμεν τὰ ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως, καὶ ἀνομολογοῦντες οὕτω παντάπασιν τὴν ἔλλειψιν μιᾶς σταθερᾶς γνωσιολογικῆς βάσεως.

Συμπερασματικῶς, ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ἐρωτήσωμεν, μέχρι ποίου σημείου ἡ «ἰδιοτέλεια» ἠμπορεῖ νὰ συμβαδίξῃ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρετῆς, μὲ ἄλλα λόγια, μέχρι ποίου σημείου τὸ λεγόμενον ἀτομικὸν συμφέρον ἢ καὶ τὸ ὁμαδικὸν συμβιβάζονται μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ἐὰν ἡ πλήρης ταυτότης τοῦ ἀτομικοῦ πρὸς τὸ καθολικὸν (ἢ ταυτότης τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου) σημαίνῃ πλήρη ἐνότητα ἀτόμου καὶ συνόλου, δηλονότι ἄρνησιν τῆς ἀτομικότητος καὶ ἀνυπαρξίαν, δὲν εἶναι ἴσως δυνατὸν «ἀρετὴ καὶ ὑπερτάτη ἀγαθότης» νὰ εἶναι τὸ αἴσθημα αὐτὸ τῆς ἐνότητος, τῆς πλήρους ταυτότητος τοῦ ἀτόμου

πρὸς τὸ σύνολον, ἀφοῦ τὸ αἴσθημα αὐτὸ καταλύει τὴν ἀτομικότητα, ἀρνεῖται τὴν αὐτοτέλειαν τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ ἀρνησις αὐτὴ εἶναι ἀδιανόητος (ταυτισμὸς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου δὲν εἶναι δυνατός, οὔτε ὀλοσχερῆς ἀρνησις τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν δύο).

Παρὰ ταῦτα ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπερτάτης ἀγαθότητος, ἐὰν δὲν ταυτίζεται, φαίνεται ὅτι προσβλέπει πάντοτε καὶ ἐπὶ μᾶλλον πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Ἐνῶ, λοιπόν, «Ἀρετὴ» εἶναι τὸ μέσον, εἶναι ὁ δρόμος ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν, τὸ ἴδιο αὐτὸ μέσον δύναται νὰ γίνῃ καὶ σκοπός. Ὅταν τις κατέχη τὸ μέσον ἔχει ἤδη φθάσει καὶ εἰς τὸν σκοπόν.

Ἐφ' ὅσον ὅμως Ἀρετὴ εἶναι ἡ γέφυρα, εἶναι τὸ μέσον πρὸς τὴν ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν, πῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι ταυτίζεται μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐνότητος» τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον, ὅταν ἡ ἔννοια αὐτὴ τῆς ἐνότητος ἰσοδυναμῇ μετὰ ἀρνησιν τῆς ἀτομικότητος, μετὰ ἀυταπάρνησιν ἢ ἀνυπαρξίαν ;

Ἔτσι καὶ ἡ Ἀρετὴ, ὅπως ὅλα τὰ πράγματα, ὅπως καὶ ἡ Ἀλήθεια, καταντᾷ στὴν πράξι νὰ εἶναι σχετικὴ ἔννοια, ἀνάλογος ὑποκειμένου, τόπου καὶ χρόνου, ἐξηρημαμένη ἀπὸ τὴν τριοδίαν τῆς ἀτομικῆς - ὁμαδικῆς - καὶ γενικῆς ὠφελιμότητος, μετακινουμένη συνεχῶς εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας μιᾶς κλίμακος, τῆς ὁποίας τὸ ἓνα ἄκρον συμπίπτει μετὰ τὸν στυγγὸν ἀτομισμὸν καὶ τὸ ἄλλο μετὰ τὸν ἄκρατον ἄλτρουϊσμόν, ποὺ ἰσοῦται μετὰ τὴν πλήρη ταυτότητα τοῦ ἀτομικοῦ πρὸς τὸ καθολικόν, δηλονότι μετὰ κατάργησιν τῆς ἀτομικότητος, ἀυταπάρνησιν ἢ ἀνυπαρξίαν. Καὶ ἡ κλίμαξ αὐτὴ δὲν εἶναι προφανῶς ἄλλη ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου γνώρισμόν μας «γνωσιολογικὴν ἀντιπραγματικὴν κλίμακα», τῆς ὁποίας τὸ ἓνα ἄκρον, τὸ θετικόν, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ τὸ ἄλλο τὸ ἀρνητικόν, ἡ ἔννοια τῆς ἀπροσδιοριστίας, τῆς μὴ αἰτιότητος, αὐτὴ ἡ ἴδια ἔννοια τοῦ ἀυτεξουσίου ἢ τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου.

Ἄλλ' ὡς ἐπανέλθωμεν ἐπεξηγηματικῶς εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν εἶναι μέσα στὴ φύσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν γένει τῶν ζώντων ὄντων ἡ ἐπιδίωξις τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς ἡδονῆς καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατόν ἀποφυγὴ τῆς ὀδύνης.

Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ὑποστηρίζει ἐν συνεχείᾳ ἡ εὐδαιμονιστικὴ θεωρία, εἶναι ὑπογρεωτικὸν ὁ καθεὶς ἐξ ἡμῶν νὰ ὑποταχθῇ εἰς μίαν γενικὴν νομοθεσίαν καὶ νὰ δεχθῇ περιορισμούς τινας τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν του, οἵτινες φαίνονται ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος τῆς ὁμάδος, τῆς κοινότητος εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς ἀνήκομεν.

Μὴ δυνάμενοι ἐξ οἴασδῆποτε αἰτίας, ἀνωριμότητος, κακῆς μοίρας ἢ κακῶς ἐννοουμένου συμφέροντος, νὰ συμφωνήσωμεν ὅλοι ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ νὰ ταχθῶμεν κάτω ἀπὸ τὴν λεγομένην ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, τῆς πανανθρώπινης κοινότητος, τιθέμεθα ἐξ ἀνάγκης κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς. (Μᾶλλον ἢ ἦττον ἐξηρητημένοι ἢ ἀνεξάρτητοι ὁμάδες — ὅπωςδῆποτε ἐξηρητημένοι ὁμάδες — οἰκογενειακαὶ ἢ συντεχνιακαὶ ἀφ' ἑνὸς — ἐθνικαὶ καὶ ὁμοσπονδιακαὶ ἀφ' ἑτέρου — ὅπωςδῆποτε ἀνεξάρτητοι).

Ἄλλ' ὁμαδικὴ ὠφελιμότης εἶναι καὶ τὰ δύο καὶ ἀτομικὴ καὶ γενικὴ. Αὕτῃ ἢ λεγομένη ὁμαδικὴ ὠφελιμότης, ἐπαναλαμβάνομεν, εἶναι μία ἐννοία διαφορούμενη, ἐπαμφοτερίζουσα μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης ἀρχῆς. Πότε ἐμφανίζεται μὲ τὸ ρόλο τῆς ἀτομικῆς καὶ πότε μὲ τὸ ρόλο τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος.

Ὅταν δὲν εἶναι ἀνθρώπινως δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσουμε τὸ δρόμο τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, ἀκολουθοῦμε ἐξ ἀνάγκης τὸν ἄλλο δρόμο τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος.

Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς μίαν δεδομένην στιγμήν λόγῳ ὑπεριτέρων δυνάμεων ἢ ἔστω — «διότι δὲν θέλουν ἢ δὲν ἠμποροῦν νὰ θέλουν» — νὰ ἐνωθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰς ἓνα σύνολον, χωρίζονται εἰς ἀνεξαρτήτους μικρὰς ἢ μεγάλας ὁμάδας. Αὕτῃ ὅμως ἢ πολυομαδικὴ ὁργάνωσις ὑπακούει εἰς ἓνα διπρόσωπο καὶ σκληρὸ νόμο πού νοθεύει τὴ θεία ἰδέα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγάπης, ἢ ὁποία ἴσταται ὑπεράνω ἀτομικῶν καὶ ὁμαδικῶν συμφερόντων ὡς ὑπερτάτη, — ἂν καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἀσύλληπτος ἰδέα.

Ἐξ αἰτίας, λοιπόν, τοῦ διπλοῦ ρόλου τῆς ἀρχῆς τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος, ἣτις ἐκπροσωπεῖ ἄλλοτε τὴν ἀτομικὴν καὶ ἄλλοτε τὴν γενικὴν ὠφελιμότητα, αἱ ἐννοιαὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἐμφανίζονται μπερδεμέναι ἀνάμεσα εἰς τὸ ὁμαδικὸν καὶ τὸ καθολικὸν συμφέρον. Ἐπειτα ἀπ' αὐτὸ δὲ τὸ μπερδεμα φαίνεται πάρα πολὺ δύσκολος μία οἴαδῆποτε συμφωνία ὡς πρὸς τὸν ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς ἀρετῆς.

Τί νὰ εἴπωμεν ὡς πρὸς τὸν ὁρισμὸν τῆς ἠθικῆς καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν ὠφελιμιστικὴν θεωρίαν, — εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἠθικὸν (δηλ. ὠφέλιμον εἰς τὸ ἄτομον) νὰ τίθεται ἢ ἀτομικὴ μας ὠφελιμότης, κάτω ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ὁμάδος, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταχθῇ κάτω ἀπὸ τὸ σύνολον; Καὶ ἀκόμη πῶς θὰ ξέρουμε πότε αὐτὸ τὸ τελευταῖον εἶναι δυνατὸν καὶ πότε ὄχι;

Ὁλόκληρος ἢ εὐδαιμονιστικὴ θεωρία θὰ ἠδύνατο συμπερασματικῶς νὰ συνοψισθῇ εἰς τὸ τριόδιον τῆς ἀτομικῆς — ὁμαδικῆς — καὶ γενικῆς ὠφελιμότητος.

Ἡ τριοδία αὕτῃ ἀποτελεῖ τὴν σπονδυλικὴν στήλην τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἢ ὠφελιμισμοῦ καὶ ὑποκρύπτει τὴν ἰδίαν πάντοτε θρυλικὴν ἀντίφασιν τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης ἢ νόμου τῆς αἰτιότητος

καὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἐννοίας τοῦ αὐτεξουσίου ἢ ἀρχῆς τοῦ ἀπροσδιορίστου.

Ἡ πρώτη ὁδὸς τῆς ἀτομικῆς ὠφελιμότητος, τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, γεννᾶται ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς—ὀδύνης». Ἄν καὶ ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ὁδὸς τῆς ὁμαδικῆς καὶ γενικῆς ὠφελιμότητος διανοίγονται ἐπίσης ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τὴν ἰδίαν φυσικὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς—ὀδύνης» καὶ ἀπὸ τὸ ἐπίσης φυσικὸν γεγονός τῆς «ὁμαδικῆς ὑπάρξεως», ὡς τόσον ὁ διαχωρισμὸς τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ ἐπιλογὴ ἐκάστοτε τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὁδοῦ ἐξυπακούεται πάντοτε ὅτι γίνονται δι' ἐλευθέρας θελήσεως. Καὶ ἀναγκαιότης λοιπὸν καὶ ἀπροσδιοριστία. Καὶ τὰ δύο μαζί, καὶ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος καὶ ἡ «ἀντινομία» τῆς αὐταρχίας (τῆς μὴ αἰτιότητος).

Ἐν κατακλείδι ποία εἶναι ἡ ἀρχή, ἐπάνω στὴν ὁποῖαν ἀνεκαθεν οἰκοδομεῖται ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐν τῇ ἐξελίξει της, ἡ ἀρχὴ τῆς ὁμαδικῆς ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος;

Ποία ἀπὸ τὰς δύο ἐξασφαλίζει ἢ δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μεγαλύτεραν δυνατὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος;

Εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων, ὅτι καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἀρχαὶ ἀπὸ κοινοῦ συνεργάζονται διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἀτομικῆς εὐτυχίας, τῆς ἀρχῆς τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος ἐχούσης τρόπον τινὰ ἐφεδρικὸν ἢ ἀναπληρωματικὸν ρόλο, ἂν καὶ διπρόσωπο, καὶ παρεμβαινούσης ὅταν ἡ ἀρχὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος δὲν εἶναι προσιτή.

Πῶς θὰ βροῦμε ὅμως πότε εἶναι προσιτὴ καὶ πότε ὄχι ἡ ἀρχὴ αὕτη καὶ ἀκόμη ποῖος εἶναι ὁ ἀκριβὴς ὁρισμὸς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, ὅταν ὑπάρχουν διαφωνίαι, ὅταν ὑπάρχουν πολλαὶ ἀντιμαχόμεναι ἀπόψεις;

Εὐρισκόμεθα καὶ ἐδῶ, ὅπως πάντοτε, μπροστὰ στὸ ἴδιο πρόβλημα τοῦ ντετερμινισμοῦ-ἰντετερμινισμοῦ.

Ἡ ὑπάρχει ἀναπόφευκτον εἴμαρμένον ἢ δὲν ὑπάρχει καὶ τὸ αὐτὸ μὲ ἄλλην διατύπωσιν, ἢ θὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ἢ θὰ ἀπορριφθῇ ἢ συμβιβαστικῶς θὰ δεχθῶμεν τὸν ὑπερνοητὸν καὶ συγχρόνως ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας ἀντονόητον συνδυασμὸν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς μὴ αἰτιότητος.

Ἡ συναποδοχὴ καὶ τῶν δύο ἀπόψεων, ὡς τοῦτο συνήθως γίνεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργανου, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀκατανόητος, ἂν καὶ ἐκ τῶν προτέρων αὐταπόδεικτος, δὲν παύει νὰ εἶναι λύσις βεβιασμένη, ἂν καὶ ἐντελῶς φυσικὴ, μιᾶ μέρη συμβιβαστικὴ νοητὴ καὶ ὑπερνοητὴ λύσις, διαιωνίζουσα τὴν φιλονικίαν ὄχι τόσον διὰ τὴν παραδοχὴν τῆς μιᾶς καὶ τὴν ἀπορριψιν τῆς ἄλλης ἐκ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀπόψεων, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς μιᾶς, καὶ τὸν περιορι-

σμόν τῆς ἄλλης, καὶ τὴν μετάθεσιν τῆς μεταξύ των ὁροθετικῆς γραμμῆς πρὸς τὰ ἔδω ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Ἀπὸ τοὺς εὐδαιμονιστὰς ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ μετακινεῖται ἄλλοτε ἄλλως, κάποτε ἔτσι ὥστε νὰ παρέχεται πρὸς στιγμὴν κυριαρχικὴ εὐρυχωρία εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος (Ντετερμινισμός).

Μὲ ὁδηγὸν τὴν ὁδὸν τῆς αἰτιότητος, οἱ εὐδαιμονισταὶ ὑποδεικνύουν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ φθάσῃ εἰς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν εὐδαιμονίαν διὰ τῆς ἐνώσεως καὶ εἰρηνεύσεως τῶν ἀνεξαρτήτων ομάδων, καὶ ὅτι εἶναι μοιραῖον ὅπως δῆποτε ἡ πανανθρώπινη ἐνώσις ἀπὸ ὄνειρον νὰ γίνῃ πραγματικότης, ὡς προδιαγεγραμμένη καὶ ἀναπόφευκτος «αἰτιοκρατικὴ ἢ ντετερμινιστικὴ ἄποψις».

Εἶναι προδιαγεγραμμένον, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀντίθεσιν τῆς «ἡδονῆς—ὀδύνης» καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀκατανίκητον ροπὴν πρὸς ἀτομικὴν ὀφελιμότητα, νὰ τείνωμεν πάντοτε πρὸς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν εὐδαιμονίαν, ταυτίζοντες τὴν μεσίτριαν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς μὲ τὴν συνένωσιν ἀτόμων καὶ ομάδων, καὶ μὲ τὴν εἰρήνην τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι πῶς, ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀνελευθέρου τῆς βουλήσεως, ἂν καὶ ὀλοφάνερα ἀντιφατικὸς, ἀποτελεῖ περιέργως μίαν λογικῶς ἀπαράδεκτον καὶ συγχρόνως λογικῶς παραδεκτὴν ἀντίφασιν.

Τὸ μέγιστον αὐτὸ πρόβλημα, ποὺ εἶναι καὶ μητρικὸν πρόβλημα ὅλων τῶν ἄλλων προβλημάτων, ἴσως παραμείνῃ διὰ παντὸς χρόνου ἄλυτον.

Ἄλλ' ἂν οἱ εὐδαιμονισταὶ προκρίνουν συνήθως τὴν αἰτιότητα, δὲν ἀποδέχονται ὀλιγώτερον τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου (τὸ αὐτεξούσιον). Ὁ συμβιβασμὸς καὶ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἀπόψεων—ἡ συναποδοχὴ τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀνελευθέρου τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ὡς τοῦτο ἐξ ἀνάγκης (καὶ συνήθως χωρὶς σαφῆ ἀντίληψιν διὰ τὸ ἀνακόλουθον τῆς συναποδοχῆς αὐτῆς) γίνεται δεκτὸν ὑφ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅλων τῶν ἀντιμαχομένων συστημάτων, εἶναι ἡ μόνη ἀπομένουσα διέξοδος.

Κάθε ἄλλη ἀπόπειρα μονοπλεύρου ἀναγνωρίσεως τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἀντιφατικῶν ἡμίσεων εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένη ὁμοίως καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς.

Καὶ ἔδω ἀρομόζει, ὅπως παντοῦ, μία διαφορούμενη ἀπάντησις.

Ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις μὲ τὴν ἰσχύουσαν ἠθικὴν νομοθεσίαν, ὀλόκληρος ὁ ἠθικὸς κώδιξ, εἶναι προϊόντα καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ τῆς δημιουργικῆς ἰκανότητος τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀναλόγως μὲ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις λαμβάνουν ὡς κριτήριον τῆς ἠθικῆς εἴτε τὴν ἀρχὴν τῆς ὀμαδικῆς εἴτε τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὀφελιμότητος.

Μία ἀδιάκοπος συνεργασία τῶν τριῶν ἀρχῶν τῆς περιφήμου

τριοδίας, ατομικῆς - ὀμαδικῆς - καὶ γενικῆς ὠφελιμότητος, ἐπάνω στὸ ἀντιφατικὸ βᾶθρο τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐλευθερίας, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ λέγεται αἰωνία ἠθικὴ ἀνέλιξις.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι, ἢ ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης ἔστω μερικῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας μας συμβολὴ τοῦ καθενὸς μας εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, θὰ φανῆ ἀσήμαντος ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ ἄθροισμα, πρὸς τὴν συνισταμένην τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ συμβολῆς ὄλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὅταν δύο ἢ περισσότεραι γνῶμαι ἢ πράξεις, προερχόμεναι ἔστω ἐξ ἐλευθέρας ἀποφάσεως, ἀντιπαρατάσσονται, ἢ τυχὸν ὑπερίσχυσις τῆς μιᾶς μᾶλλον ἐνισχύει παρὰ ἀναιρεῖ τὴν ντετερμινιστικὴ ἀποψη. Ὅπως καὶ νὰ τὸ φέρουμε δὲν ἢμποροῦμε νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν. Ἡ παροδοχὴ καὶ τῶν δύο ἀπόψεων εἶναι ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Δὲν ὑπάρχει ὠφελιμιστικὴ ἠθικὴ χωρὶς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀπροσδιοριστίας ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως, δὲν ὑπάρχει θεωρία ὑπερβατικὴ περὶ ἠθικῆς, ποὺ νὰ μὴν εἶναι καὶ ὠφελιμιστικὴ.

Ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ἐξηγεῖ πολὺ εὐκόλα τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης.

Ὁ πόλεμος ξεκινᾷ πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀφειτηρίαν τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντιθέσεως «ἡδονῆς - ὀδύνης», ἣτις παρορμᾷ τὸ ἄτομον εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ὑπάρξεως διὰ τὴν αὐτοσυντηρησίαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν παρόρμησίν του αὐτὴν (ποὺ εἰς τὸν ἄνθρωπον φαίνεται ὅτι γίνεται συνειδητὸς σκοπός), καθεστὸν ἄτομον ἐντάσσεται εἰς μίαν ὀμάδα, (εἰς μίαν ἀγέλην) καὶ ὑπακούει εἰς τὰς διατάξεις τῆς ἰσχυροῦσης νομοθεσίας. Αἱ συγκρούσεις καὶ αἱ φιλονικίαι μετατίθενται οὕτω ἀπὸ τὰ ἄτομα εἰς τὰς ὀμάδας.

Ἡ ὁδὸς ἠθικῆς (ἢ ὁδὸς τῆς μικροτέρας δυνατῆς ὀδύνης), ποὺ ἐπέβαλε διὰ λόγους ὠφελιμιστικοῦς τὴν κατάργησιν τοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τὴν σύμπηξιν ὀμάδων, ὑποδεικνύει τώρα καὶ ἐπιβάλλει ὡς ἠθικὸν αἶτημα πάλιν διὰ λόγους εὐδαιμονιστικοῦς τὴν ἐνοποίησιν τῶν ὀμάδων.

Αὕτη ἢ ἠθικο-ἀνήθικος ἐννοία τῆς ὀμάδος, τοῦ ὠργανωμένου ὀμαδικοῦ συμφέροντος, παίζει πάντα διπρόσωπο ρόλο, ἐμφανιζομένη ἀναλόγως μὲ τὴν ἐποχὴν ἢ τὴ στιγμὴν ἢ ἀναλόγως μὲ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις καὶ ὡς ἠθικὴ καὶ ὡς ἀνήθικος. Ἐντεῦθεν καὶ ἢ μεγάλη ἐλαστικότης, ἢ μεγάλη ἀστάθεια τοῦ κριτηρίου τῆς ἠθικῆς.

Ἐπάρχουν στιγμῆς, ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἢμπορεῖ νὰ σταθῇ περὶ φροντικῆς μὴ δυνάμενος νὰ κρίνῃ ἐὰν εἰς τὴν παροῦσαν στιγμὴν ἢ πολυομαδικὴ ὀργάνωσις τῆς οἰκουμένης εἶναι ἠθικὴ ἢ ἀνήθικος.

Ἐπάρχουν στιγμῆς, ποὺ ὁ ἄνθρωπος θὰ σταθῇ ἀναπόφρασι-

στος ἔμπρὸς εἰς τὸ τριόδιον τῆς ἀτομικῆς - ὁμαδικῆς - καὶ γενικῆς ὠφελιμότητος (τοῦ ἀτομικοῦ, ὁμαδικοῦ καὶ καθολικοῦ συμφέροντος).

Τὸ τριόδιον αὐτό, ποὺ εἶναι στὴ βᾶσι ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ποὺ προβάλλει ὡς ἔπακόλουθον τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντιθέσεως «ἡδονῆς καὶ πόνου» ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ φυσικοῦ γεγονότος τῆς ὁμαδικῆς ὑπάρξεως ἀφ' ἑτέρου, ἀποτελεῖ τὴν ἀδιαφιλονίκητον ἀφετηρίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας.

Ἡ ἀκατανίκητος φυσικὴ ροπὴ πρὸς ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν, πρὸς τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀτομικὴν ὠφελιμότητα, εἶναι μοιραῖον, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, σύμφωνα μὲ τὸν ἀδήριτον νόμον τῆς ἀνάγκης, νὰ παρέχη ὅλον ἐν καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος, καὶ νὰ ἀνοίξῃ κάποτε τὸ δρόμο τῆς παγκοσμίου εἰρήνης καὶ συναδελφώσεως ὅταν αἱ περιστάσεις τὸ ἐπιβάλλουν ἢ οἱ ἄνθρωποι κατανοήσουν πὺς ἡ ἀρχὴ τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος καὶ ὁ διαχωρισμός των εἰς αὐτοτελεῖς ομάδας (πολυ-εθνισμός) μόνον πρόσκαιρον ἀσφάλειαν παρέχει, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀποδεχθῶν τὴν ἀρχὴν τῆς καθολικότητος εἰς ἓνα πανανθρώπινο κοινωνισμό.

Ἡ ἀκατανίκητος φυσικὴ ροπὴ τῶν ἀτόμων πρὸς τὴν εὐτυχίαν ἢ πρὸς τὴν μικροτέραν δυνατὴν ὀδύνην εἶναι φυσικὸν νὰ παραμερίζῃ πάντοτε τὴν διπρόσωπον ἀρχὴν τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος, ὑπὲρ μιᾶς περισσότερον καθολικῆς ἀρχῆς. Εἶναι φυσικὸν νὰ εὐρύνῃ συνεχῶς τὰ ὅρια τῆς ομάδος, μέχρις ὅτου συμπεριληφθῇ τὸ σύνολον.

Καὶ εἶναι ἐπίσης φανερόν ὅτι ἡ διπρόσωπος αὕτη ὁδὸς τῆς ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος, τοῦ διαχωρισμοῦ δηλ. τῶν ἀνθρώπων, εἰς μικρὰς ἢ μεγάλας ἀνεξαρτήτους ἢ ἐξηρημένους ομάδας, υἱοθετεῖται ἐκάστοτε, οὐχὶ ὡς ἰδεώδης λύσις, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης, ὡς τὸ μὴ χειρότερον μεταξὺ δύο κακῶν προκειμένων..., ἐξ ὧν τὸ ἓνα εἶναι ὁ διαρκὴς πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀτόμων, καὶ τὸ μὴ χειρότερον ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν ομάδων, εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει τόσον πολὺ συχνὰ ἡ ἀπατηλὴ, ἀλλὰ καὶ ἀναπόφευκτος ἀρχὴ τοῦ ὁργανωμένου ὁμαδικοῦ συμφέροντος.

Αἱ δύο, λοιπόν, ἀρχαὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος (αἱ δύο πρῶται τῆς τριοδίας) εἶναι μοιραῖον ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς των πάντοτε «νὰ χάνουν τὸ παιχνίδι», ἔστω καὶ ἀργά, ὅταν εὐρεθῶν εἰς ἀντιπάρταξιν μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος.

Μὲ τὴ θεωρίαν τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, τὸ ὄραμα τοῦ Διεθνισμοῦ τῆς παγκοσμίου ἐνώσεως καὶ εἰρηνεύσεως φαίνεται ὁμολογουμένως περισσότερον σὰν προφητεία, παρὰ σὰν ἐνδεχόμενον, σὰν μοιραῖον μελλοντικὸν γεγονὸς μιᾶς ἀλυσσιδωτῆς σειρᾶς αἰτίων,

περισσότερον ντετερμινισμός παρὰ ἰντετερμινισμός — φαίνεται σὰν ὄπτασία συνδεδεμένη ἀρρήκτως μὲ τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὅπωςδήποτε καὶ μὲ τὰς ἰκανότητας τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος (ἐλευθερία βουλήσεως).

Πῶς ὅμως θὰ εὐρεθῆ ποία εἶναι αὕτη ἡ ἀρχὴ τῆς γενικῆς ὠφελιμότητος καὶ ποία ἡ νομοθεσία ποὺ συμβιβάζεται καλύτερα μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτήν, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἐξυπηρετηθοῦν, τὸ ἀτομικὸν καὶ γενικὸν συμφέρον; Πῶς θὰ εὐρεθῆ, ὅταν ὑπάρχουν πολλαὶ δισταμέναι ἀπόψεις; Πῶς θὰ εὐρεθῆ ἡ ἀλήθεια, ὅταν φυσικὸν μέτρον δὲν ὑφίσταται; Πῶς νὰ γίνῃ, ὅταν καὶ ἡ ὁδὸς τῆς πλειοψηφίας, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐλλείπει καλυτέρας λύσεως προσφεύγομεν, ἀποκαλύπτεται καὶ αὕτη ἐνίοτε τόσον ἀπατηλὴ;

Ἐὰν ἡ γνώμη τῆς πλειοψηφίας ἴσον ἀναπόφευκτον εἰμαρμένον (ντετερμινισμός), ἡ ἐπιβαλλομένη γνώμη ἑνὸς ἀτόμου ἢ μιᾶς μικρᾶς μειοψηφίας δὲν εἶναι ἴσως ὀλιγώτερον ντετερμινισμός. Ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως, ἐὰν πλειοψηφία σημαίῃ ἡ ἐλευθέρω βούλησις τῶν πολλῶν, μία τυχὸν ἐπικρατοῦσα ἀτομικὴ γνώμη ἢ ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη μιᾶς μικρᾶς μειονότητος, ὅπως τοῦτο γίνεται κατὰ τὴν ἑναρξιν πολέμων καὶ κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων, δύναται ὁμοίως νὰ μεταφρασθῆ ὡς ἐλευθέρω βούλησις καὶ δημιουργικὴ ἰκανότης τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἀτόμων.

Ὅπως καὶ νὰ τὸ φέρουμε δὲν ἠμποροῦμε νὰ ξεφύγωμε ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν τῆς αἰτιότητος - αὐτεξουσίου. Καὶ τὸ πεπρωμένον καὶ ἡ ἐλευθέρω βούλησις καὶ τὰ δύο μαζὶ περικλείονται ὁμοίως μέσα εἰς τὸ ὄραμα τοῦ Διεθνισμοῦ καὶ τῆς πανανθρώπινης ἰδέας.

Ὅπως ἀπαγορεύεται εἰς τὰ μέλη τῆς μικρᾶς ομάδος, εἰς τοὺς κατοίκους μιᾶς πόλεως ἢ ὀπλοφορία, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅταν θὰ ἔχη ποτὲ πραγματοποιηθῆ ἡ ἐνιαία κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἔχουν προφανῶς καταργηθῆ καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἐξοπλισμοὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ στρατοί. Μόνον μία διεθνὴς ἀστυνομία θὰ εἶναι ἐτοίμη νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν, ὅπουδήποτε ἤθελε αὕτη διαταραχθῆ, ἕνας διεθνὴς στρατὸς ἰκανὸς νὰ καταπνίξῃ ταχέως οἵανδήποτε τοπικὴν ἐξέγερσιν.

Ἀλλὰ παρ' ὅλο ποὺ ἡ ὁδὸς τῆς πλειοψηφίας δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλιστικὴ δικλείς, ἀποτελοῦσα κάποτε τὴν ἀπλουστεράν λύσιν μεταξὺ πολλῶν ἀντιμαχομένων ἀπόψεων, ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν μᾶς ἰκανοποιεῖ πάντοτε κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, ἀφοῦ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεώς της ἡ ἀλήθεια εἶναι πάντα συζητήσιμος καὶ ὑπόκειται εἰς συνεχεῖς μετακινήσεις κατὰ μῆκος τῶν διαφόρων μικτῶν διαβαθμίσεων τῆς «γνωσιολογικῆς ἀντιφατικῆς κλίμακος».